

РОЗДІЛ III. ТЕОРІЯ І МЕТОДИКА ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

УДК 378.147:373.2.011.3-051

DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-2-08>

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Бугера Ю. Ю.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Україна

orcid.org/0000-0002-0361-0811

juLIAJU@gmail.com

Смотрова О. О.

асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Україна

orcid.org/0000-0003-4592-3899

oksanasmotrova25@gmail.com

Ключові слова: *майбутні вихователі, здобувачі вищої освіти, дошкільна інклюзивна освіта, інклюзивна компетентність, структура готовності майбутніх фахівців, діти з особливими освітніми потребами.*

Стаття присвячена актуальній проблемі особливостей формування інклюзивних компетентностей майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах дошкільної інклюзивної освіти. Зокрема, наголошується на важливості професійної підготовки вихователя у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами; вказується на взаємозв'язок між успішністю впровадження інклюзивної освіти та якістю підготовки майбутніх педагогів до роботи в інклюзивних групах; здійснено аналіз літературних джерел та нормативно-правових документів щодо поставленої проблеми; визначено важливу роль вихователів у команді психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами. Описано зміст підготовки здобувачів вищої освіти, а саме: ознайомлення з психофізичними особливостями дітей з особливими освітніми потребами та врахування цих особливостей в навчально-виховному процесі; знання про вплив психофізичного порушення та клінічного діагнозу на поведінку, спілкування; обізнаність зі спеціальними методами, прийомами, доступними технічними і дидактичними засобами навчання; знання особливостей критеріїв оцінювання; знання змісту та методів реалізації індивідуального підходу до дітей з особливими освітніми потребами; вміння реалізувати корекційні цілі в освітньому процесі; вміння співпрацювати із членами мультидисциплінарної команди закладу, а також із сім'ями дітей як із типовим розвитком, так і з особливими освітніми потребами. Розглянуто основні види фахової підготовки майбутніх педагогів закладів дошкільної освіти в умовах інклюзії; наголошується на важливості психологічної підготовки здобувачів вищої освіти Спеціальності 012 Дошкільна освіта до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами; зазначено і проаналізовано структуру готовності до роботи в умовах інклюзивної освіти та визначено етапи формування інклюзивної компетентності майбутніх фахівців; розглянуто вимоги до формування таких професійних компетентностей вихователя. За результатами проведеної роботи проводяться підсумки, формулюються висновки, визначаються перспективні напрямки дослідження.

ANALYSIS OF THE PROBLEM OF FORMATION OF INCLUSIVE COMPETENCES IN FUTURE TEACHERS OF PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Buhera Yu. Yu.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Psycho-Medical-Pedagogical Foundations of
Correctional Work
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0361-0811
jyliajy@gmail.com*

Smotrova O. O.

*Assistant at the Department of Special and Inclusive Education
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Ohiienko str., 61, Kamianets-Podilskyi, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4592-3899
oksanasmotrova25@gmail.com*

Key words: *future educators, applicants for higher education, inclusive preschool education, inclusive competence, readiness structure of future specialists, children with special educational needs.*

The article is devoted to the topical problem of the peculiarities of the development of inclusive competencies in future educators to work with children with special educational needs in the context of inclusive preschool education. In particular, it emphasizes the importance of professional training of educators in working with children with special educational needs; the relationship between the success of the implementation of inclusive education and the quality of training of future teachers to work in inclusive groups; the analysis of the literature sources and normative-legal documents concerning the posed problem is carried out; the important role of educators in the team of psychological and pedagogical support of a child with special educational needs is determined. The essence of training of higher education student is described, specifically: familiarization with psychophysical features of children with special educational needs and taking them into account in the process of education; understanding the impact of psychophysical disorders and clinical diagnosis on behavior, communication; awareness of special methods, techniques, available technical and didactic teaching aids; proficiency at the peculiarities of evaluation criteria; expertise in the content and methods of implementing an individual approach to children with special educational needs; ability to implement corrective goals in the educational process; competence in working with members of the multidisciplinary team of the institution, as well as with families of children with both typical development and special educational needs. The main types of professional training of future teachers of preschool education in the conditions of inclusion are considered; the importance of psychological training in applicants for higher education Specialty 012 Preschool education to work with children with special educational needs is emphasized; the structure of readiness for work in the conditions of inclusive education is indicated and analyzed, and the stages of development of inclusive competence in future specialists are determined; the requirements for the development of such professional competencies in the educator are considered. According to the outcomes of the work, the results are conducted, conclusions are drawn, perspective directions of research are determined.

Постановка проблеми. Упровадження інклюзії в закладах дошкільної освіти висуває нові вимоги до професійних якостей педагогів цих закладів. У «Концепції розвитку інклюзивної освіти» передбачено модернізацію освітнього процесу в Україні, вона вимагає спеціальної підготовки і перепідготовки фахівців закладів освіти для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Вихователь – це основна ланка в організації дошкільної інклюзивної освіти. Тому для роботи в закладах дошкільної освіти в умовах інклюзії у педагогів мають бути сформовані професійні й моральні якості, ціннісні орієнтації, а також психологічна готовність до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досвід багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців свідчить, що успішність дошкільної інклюзивної освіти буде залежати саме від професійної компетентності педагогів. Так, В. Бондар, І. Демченко, Н. Лалак, І. Кузава, О. Мартинчук, С. Миронова, І. Садова та ін. вважають, що лише за умов спеціальної підготовки педагогів можливе інклюзивне навчання, зокрема: оволодіння ними основними методиками, прийомами та засобами навчальної і виховної діяльності в інклюзивному середовищі [4; 5; 6; 7]. Проте наявний стан практики вказує на недостатню компетентність працюючих вихователів у роботі з дітьми з ООП. Тому важливу роль відіграє підготовка майбутніх фахівців, що має відповідати сучасним тенденціям теорії та практики, і створення таких педагогічних умов, які будуть забезпечувати успішний перехід майбутнього фахівця від навчальної діяльності до професійної.

На значущість підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзії вказують у своїх працях такі вчені, як: М. Буйняк, І. Возняк, І. Демченко, В. Коваленко, А. Колупасва, І. Кузава, С. Миронова, Н. Софій та ін. Зокрема, І. Кузава розглядає деякі аспекти формування професійної готовності майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної освіти; М. Буйняк, С. Миронова висвітлюють умови ефективного формування професійних компетентностей у майбутніх фахівців в галузі інклюзивної освіти. Вчені наголошують, що дошкільна інклюзивна освіта можлива лише за наявності спеціальної підготовки педагогічних працівників. Проте наявний стан практики засвідчує про недостатню компетентність вихователів у роботі з дітьми з ООП. Тому важлива роль належить підготовці майбутніх педагогів до оволодіння інклюзивними компетентностями для виконання своїх обов'язків у роботі з дітьми з ООП.

Мета роботи – висвітлення особливостей формування інклюзивної компетентності у майбутніх педагогів Спеціальності 012 Дошкільна освіта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вихователі є членами команди психолого-педагогічного супроводу дитини, яка навчається у групі в умовах інклюзії, а це вимагає формування відповідної складової частини їхньої професійної компетентності. Це передбачає, насамперед, формування професійно-особистісної готовності усіх учасників педагогічного процесу, в тому числі і адміністрації, і вихователів до роботи в умовах дошкільної інклюзивної освіти. Тому саме цілеспрямована підготовка здобувачів вищої освіти Спеціальності 012 Дошкільна освіта сприятиме успішному розв'язанню проблеми інклюзивної освіти дошкільників з ООП.

Зазначимо, що формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми з ООП є важливим фактором розвитку особистої професійної компетентності та підвищення якості освіти, за умови якщо: підготовка здобувачів вищої освіти до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами буде функціонувати як цілісна система, що оптимально включена в навчально-виховний процес закладу, і будуть чітко визначені і науково-обґрунтовані знання та вміння щодо організації роботи з цієї категорією дітей в умовах інклюзії як необхідна складова частина професійної педагогічної компетентності.

С. Миронова визначає такі складові частини професійної компетентності педагогів в галузі інклюзивної освіти, які включають: участь педагогів у виборі типу закладу й форми навчання для дітей з ООП; психологічні та фізичні особливості розвитку дітей цієї категорії; вплив психофізичного порушення та клінічного діагнозу на засвоєння дитиною навчальних навичок, поведінку, спілкування; спеціальні освітні стандарти та особливості критеріїв оцінювання; зміст та методи реалізації індивідуального підходу до дитини з ООП; корекційна спрямованість навчання; форми та методи безконфліктної соціальної взаємодії вихованців з ООП; співробітництво із спеціалістами психолого-педагогічного супроводу інклюзованих дітей, волонтерами, громадськістю; зміст і форми співробітництва з сім'ями дітей з типовим розвитком і учнів з ООП; особливості планування роботи та ведення ділової документації в інклюзивному закладі [6].

Перелік вищезазначених поглядів на інклюзивну освіту вказує, що майбутні фахівці Спеціальності 012 Дошкільна освіта повинні мати спеціальну підготовку, до змісту якої має входити: ознайомлення з психофізичними особливостями дітей з ООП та врахування цих особливостей в навчально-виховному процесі, обізнаність зі спеціальними методами і прийомами навчання і виховання, доступними технічними і дидактичними засобами навчання та виховання, ергономічними

нормами і вимогами до організації і здійснення процесу їхнього навчання та виховання.

Інклюзивний підхід в освіті покликаний стерти негативні стереотипи та установки, які заважають сприймати дитину з ООП як цілісну особистість, сформувати позитивну педагогічну мотивацію майбутніх вихователів, повноцінного члена суспільства.

Аналіз літературних джерел та наявний стан практики дозволяє зробити висновок, що для успішного виховання та навчання дітей педагог повинен оволодіти такими необхідними компетентностями:

1. Ознайомитися з анамнезом учнів, особливостями їхнього психофізичного розвитку.
2. У процесі навчально-виховної діяльності вивчати особливості уваги, працездатності, темпу роботи дітей з ООП.
3. Враховувати стан зору, слуху, загальної та дрібної моторики дітей.
4. Навчитися адаптувати методи роботи, навчальні плани, дидактичний матеріал до індивідуальних потреб дітей.
5. Забезпечувати оптимальні умови для спілкування, сприяти налагодженню дружніх стосунків між дітьми, формування колективу.
6. Формувати у дітей досвід стосунків у соціумі, навички адаптації до соціального середовища.
7. Підготувати дітей групи до того, що поряд із ними перебуватимуть такі, що мають ООП, навчити їх налагоджувати дружні стосунки, щоб діти з ООП відчували себе членами колективу.
8. Не допускати зневажливого ставлення до дітей з ООП [1; 3; 4; 5; 6].

Успішність впровадження інклюзивної освіти залежить не лише від професійних компетентностей, але і від особистості самого педагога. Тому важливою складовою частиною готовності майбутніх фахівців до роботи в умовах інклюзії є оволодіння такими особистісними якостями, як: терпіння, витримка, доброта, доброзичливість, любов до дітей, вміння знайти індивідуальний підхід до дитини, вміння співпрацювати з іншими спеціалістами та використовувати їх поради, вміння зрозуміти дитину тощо.

Ю. Шуміловська визначила структуру готовності майбутніх фахівців до роботи в умовах інклюзивної освіти, що складається з 4-х компонентів:

– мотиваційний – сукупність стійких мотивів до роботи в умовах інклюзії, спрямованість на здійснення ефективного навчально-виховного процесу, визнання кожної дитини суб'єктом навчально-виховної діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприймання дітей з ООП;

– когнітивний – система знань і уявлень про проблему інвалідності, особливості психофізичного розвитку осіб з ООП й специфіку побудови навчально-виховного процесу, у якому вони беруть участь, знання з питань формування сприятливого психологічного клімату життя суб'єктів педагогічного процесу та попередження кризових, екстремальних ситуацій;

– креативний – творча активність і особистісні якості педагога, які дозволяють створювати нові матеріальні та духовні цінності, а також розвивати творчий потенціал дітей із ООП, враховуючи їхні спроможності;

– діяльнісний – прийоми і способи реалізації професійно-педагогічних знань у роботі з дітьми з ООП, а також формування у майбутніх педагогів відповідних професійних компетенцій [8].

О. Мартинчук охарактеризувала такі компетентності професійно-особистісної готовності майбутнього педагога з дошкільної освіти до роботи в умовах інклюзивної освіти:

1) дидактична – готовність визначати конкретні і загальні завдання розвитку, навчання і виховання дітей з ООП, здатність враховувати в навчально-виховному процесі психологічні, вікові, індивідуальні особливості вихованців, а також особливості порушення, готовність здійснювати, враховуючи спеціальні дидактичні принципи, керівництво пізнавальною діяльністю дітей, давати адекватну оцінку їхньої діяльності;

2) виховна – можливість аналізувати і здатність давати психолого-педагогічне трактування поведінки, реакцій, вчинків вихованців, готовність використовувати адекватні віковим, психологічним і компенсаторним можливостям прийоми, способи виховання, залучати їх до культури;

3) комунікативна – встановлення з дітьми довірливих стосунків, вирішення і запобігання конфліктних ситуацій, що виникають між вихованцями, установлення позитивного контакту з батьками;

4) методична – готовність до проектування, цілевизначення, планування, реалізації і діагностики навчального процесу та професійного коригування результатів навчання;

5) трансформаційна – перетворення і відбір дидактичного, навчального та методичного матеріалу [5].

На думку С. Миронової, формування психологічної готовності педагогів є однією з умов запровадження інклюзивної освіти, її ефективності та шляхом до суспільної інтеграції різних верств населення [6].

О. Гноевська виділила такі етапи формування інклюзивної психолого-педагогічної компетентності майбутніх фахівців.

Перший етап передбачає теоретичну підготовку за допомогою лекцій, а характер навчальної

діяльності фахівця переважно репродуктивний. Результатами діяльності педагога на цьому етапі є відтворення отриманої інформації та демонстрація засвоєних навичок розв'язання завдань.

Другий етап – спеціально змодельована ситуація професійної діяльності, яка вимагає аналізу та прийняття рішень на основі теоретичної інформації, наприклад, під час ділових ігор та інших інтерактивних форм. Характер такої діяльності – репродуктивно-творчий, частково-пошуковий. Результатами діяльності є предметні дії, основна мета яких – практичне перетворення імітованих професійних ситуацій.

Третій етап – це проблемні ситуації або фрагменти професійної діяльності творчого характеру. Наприклад, перебування на виробничій практиці, виконання курсових та дипломних проєктів [2].

Ефективність формування корекційно-педагогічної компетентності майбутнього вихователя може забезпечуватися дотриманням таких вимог:

- 1) розробка змісту, методів, форм і засобів корекційно-педагогічної компетентності вихователя;
- 2) насиченням занять корекційним змістом;
- 3) дотримання умов, спрямованих на активізацію пізнавальних можливостей дітей з ООП;
- 4) максимальне використання у навчально-виховному процесі корекційно-виховних можливостей, що впроваджуються в закладі загальної середньої освіти;
- 5) урізноманітнення видів навчальної та корекційної діяльності дітей;
- 6) формування ключових навчально-корекційних компетенцій вихователя;
- 7) активне залучення дітей з типовим розвитком у навчально-виховну діяльність разом з дітьми з ООП та їхніх батьків [2, с. 29].

Д. Шульженко зазначає, що діяльність фахівців в інклюзивних закладах освіти має бути підпорядкована принципу гнучкості навчальних програм, які задовольняють потреби дітей з різними можливостями та здібностями, та розрахована на

постійну творчу активність. Якісний професійний супровід дитини з ООП забезпечує формування необхідних компетентностей, мінімізацію впливу фізичних та психічних обмежень дітей в навчально-виховному процесі, розкриття їхнього потенціалу і виховання необхідних якостей характеру [8].

М. Буйняк зазначає, що формування інклюзивної компетентності педагогів передбачає роботу у двох напрямках: формування психологічної готовності до роботи в умовах інклюзії; підвищення методичної компетентності педагогів у галузі інклюзивної освіти, навчання та виховання дітей з ООП [1].

Підсумовуючи все вище висвітлене, можна зробити висновок, що структуру інклюзивної компетентності науковці визначають на основі мотиваційної, когнітивної та діяльнісної сфер особистості.

Висновки та перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Отже, успішна та ефективна практична реалізація процесу інклюзії залежить насамперед від ставлення до нього фахівців як суб'єкта навчально-виховної діяльності. Якщо особливості психофізичного розвитку дитини – це, майже завжди, незмінний фактор, то спроможність вихователів щодо свідомої зміни свого ставлення до них, розширення компетентностей у навчанні та вихованні дітей з ООП, використанні ними різноманітних форм, методів і прийомів роботи мають змогу змінитись на краще. Саме за таких умов є можливим ефективне запровадження інклюзії у практику роботи закладів дошкільної освіти. Тому формування в освітньому процесі у здобувачів вищої освіти інклюзивних компетентностей забезпечать міцний фундамент успішної реалізації майбутньої професійної діяльності вихователя.

Перспективним напрямом дослідження буде розробка психолого-педагогічного забезпечення підготовки здобувачів вищої освіти спеціальності 012 Дошкільна освіта до роботи в умовах інклюзії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буйняк М.Г. Вплив мотиваційних чинників на формування інклюзивної компетентності вчителів закладів загальної середньої освіти. *Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі*. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2018. С. 425–428.
2. Гноєвська О.Ю. Інклюзивна школа: реалії та перспективи. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 19. С. 41–44.
3. Кузава І.І. Формування професійної готовності майбутніх вихователів до впровадження інклюзивної освіти. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. Педагогічні науки. 2016. № 2(2). URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup20162%282%2914> (дата звернення: 10.06.2021).
4. Лалак Н.В. Підготовка майбутніх педагогів до роботи в закладах освіти з інклюзивною формою навчання. Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, проблеми, перспективи: збірник наукових праць. 2013. Т. 1. URL: https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/23_lalak.pdf (дата звернення: 7.06.2021).
5. Мартинчук О.В. Підготовка майбутніх педагогів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти. *Вісник психології і педагогіки*. Київ, 2012. № 7 URL: <https://www.psyh.kiev.ua/Мартинчук>

чук_О.В._Підготовка_майбутніх_педагогів_до_професійної_діяльності_в_умовах_інклюзивної_освіти (дата звернення: 25.05.2022).

6. Миронова С.П. Особливості інклюзивної дошкільної освіти. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2010. № 11. С. 8–15.
7. Садова І.І. Особливості підготовки майбутнього вчителя до навчання дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2015. Вип. 14. URL: http://www.apfn-journal.in.ua/archive/14_2015/45.pdf (дата звернення: 10.06.2021).
8. Шульженко Д.І. Психологічна технологія підготовки майбутніх фахівців до проведення бінарних уроків в інклюзивному класі загальноосвітньої школи. *Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2016. № 32(2). С. 302–307.

REFERENCES

1. Buiniak, M.H. (2018). Vplyv motyvatsiinykh chynnykiv na formuvannya inkliuzyvnoi kompetentnosti vchyteliv zakladiv zahalnoi serednoi osvity [The influence of motivational factors on the development of inclusive competence in teachers of general secondary education]. *Correctional and rehabilitation activities: development strategies in the national and global dimensions*. Sumy: Published by Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko
2. Hnoivska, O. Yu. (2011). Inkliuzyvna shkola: realii ta perspektyvy. [Inclusive school: realities and prospects]. *Scientific journal of NPU named after MP Dragomanova*. Kyiv: NPU named after M.P. Dragomanova.
3. Kuzava I.I. (2016). Formuvannya profesiinoi hotovnosti maibutnikh vykhovateliv do vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity. [Development of professional readiness in future educators for the implementation of inclusive education]. *Scientific Bulletin of the Eastern European National University named after Lesya Ukrainka*. Retrieved from <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvvnup20162%282%2914> (дата звернення: 10.06.2021)
4. Lalak, N.V (2013). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do roboty v zakladakh osvity z inkliuzyvnoiu formoiu navchannia. [Preparation of future teachers to work in educational institutions with inclusive education]. *Pedagogical education and science in the conditions of classical university: traditions, problems, prospects: collection of scientific works*. Retrieved from https://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/periodic/pedos3t/tom1/23_lalak.pdf
5. Martynchuk, O. V. (2012). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do profesiinoi diialnosti v umovakh inkliuzyvnoi osvity. [Preparation of future teachers for professional activity in the conditions of inclusive education]. *Bulletin of psychology and pedagogy*.
6. Myronova, S.P. (2010). Osoblyvosti inkliuzyvnoi doshkilnoi osvity. [Features of inclusive preschool education]. *Educator-methodologist of preschool institution*.
7. Sadova, I.I (2015). Osoblyvosti pidhotovky maibutnoho vchytelia do navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoi osvity. [Features of preparation of the future teacher for training children with special educational needs in the conditions of inclusive education]. Retrieved from http://www.apfn-journal.in.ua/archive/14_2015/45.pdf
8. Shulzhenko, D.I (2016). Psykholohichna tekhnolohiia pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv do provedennia binarnykh urokiv v inkliuzyvnomu klasi zahalnoosvitnoi shkoly. [Psychological technology of preparation of future specialists for conducting binary lessons in an inclusive classroom of a secondary school]. *Science. magazine Nat. ped. University named after M.P Dragomanova*. Kyiv.